

«ЩОБ ТИ ВИКРЕСАВ ІСКРУ З СВОГО СЕРЦЯ, МУСИШ НАСНАЖУВАТИ ЙОГО ВОГНЕМ...»*

Творчість будь-якого знаменитого письменника має в основі корпус якісно написаних текстів, у яких порушено актуальні питання загальнолюдського й національного характеру. Але не тільки творчість складає ядро пам'яті про автора. Уся його діяльність у різних сферах творить поле для спільного діалогу митця і його сучасників, митця та його нащадків. І в тому діалозі письменник продовжує своє духовне буття. Тим він і здобуває невмирущість, бо вмів наснажити своє серце вогнем творчого духу й викресати такі слова, щоб кожне покоління зуміло віднайти якісь власні смисли в плодах його життєдайного таланту. Рецензована «Антологія Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022», що вийшла друком у рік століття видатного закарпатського автора, лауреата Шевченківської премії, громадського діяча, кіносценариста, є свідченням того, як постать самобутнього митця витворює магичне літературне коло співпричетних до УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА, що твориться в умовах напружених та екзистенційно загострених, в обставинах боротьби за право бути вільними й творити власний простір буття, в часах, у яких іде війна за українську людину без комплексу малоросійства.

До 95-річчя від дня народження Івана Чендея Міжнародний благодійний фонд імені письменника заснував Всеукраїнський літературний конкурс малої прози в рамках щорічного Чендей-фесту. Уперше про конкурс та умови його проведення було оголошено в 2017 році, а в 2018 році відбулося нагородження лауреатів цієї мистецької акції. Тоді до участі в конкурсі долучилося 173 учасники. Їх роботи оцінювалися у трьох номінаціях: молода проза, доросла проза, чендеезнавство. Було прийнято рішення кожні п'ять років публікувати антологію творів лауреатів цього конкурсу. Професор Сидір Кіраль, голова журі Всеукраїнського літературного конкурсу імені Івана Чендея, зазначив, що «журі



ставило собі за мету віднайти насамперед справжні таланти, які б підживлювали оте духовне «живе джерело» української «великої держави літератури», у якій свого часу жив і творив Іван Чендей» (с. 8).

Павло Вольвач, інший член журі, сучасний український поет, прозаїк, есеїст, наголосив, що «ані конкурс, ані фест не зводяться до якихось суто ритуальних речей <...> Натомість, маємо щасливо знайдений формат взаємодії життя й долі письменника-класика, самого духу його творів із читачами й літераторами – причому вже нових генерацій, нових поколінь» (с. 9).

Упорядником антології стала дочка письменника Марія Чендей-Трещак, яка є берегинєю усього батькового спадку. У передмові до видання вона зауважила: «Коли у 2017-му році виникла ідея започаткувати Конкурс малої прози ім. Івана Чендея, ми чітко знали й усвідомлювали тільки одне: стоїмо на початку шляху. Яким цей шлях буде (просто манівцем-стежкою чи дорогою) ми тоді ще навіть не являли. <> Бо просто хотіли, аби Конкурс імені Чендея жив, віднаходив нові імена в літературному житті нашої країни, утверджував на силі вже відомих авторів...» (с. 10).

Справді, ознайомившись із текстами «Антології Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея», можемо впевнено сказати, що ініціатива Міжнародного благодійного фонду імені письменника дала багаті плоди, створила простір для творчого самовираження талановитих авторів не тільки з України, але й з-за кордону. Об'єднані по статтю Івана Чендея, ці автори презентували дуже якісні зразки сучасного літературного процесу, засвідчили нові грані української малої прози початку XXI століття.

Публікація творів в антології здійснюється за хронологічним принципом. Володаркою гран-прі конкурсу в 2018 році стала письменниця й філологиня зі Львова Роксолана Жаркова («Балтійський експрес»), а лауреатами – Настуня Літаш, Олеся Маркович, Анатолій Марущак, Аліна Улянич, Олена Качуренко, Оксана Мазур, Ірися Ликович,

* Антологія Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022 / упоряд. Марія Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2022. 336 с.

Роман Сліпокоєнко, Василь Малишка. У 2019 році головну нагороду конкурсу здобула письменниця з Івано-Франківщини Влада Власенко («Святий вечір»), інші нагороди отримали Олена Пригода, Жанна Куява, Лариса Омельченко, Таїсія Літман, Олександр Стусенко, Віктор Сабалдашов, Тіна Гальянова. У 2020 році гран-прі мистецького заходу опинилося в руках письменниці та професорки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ольги Деркачової («Вода»). Також було нагороджено Віктора Полянецького, Олену Миклашук, Вероніку Калитяк, Андрія Кириченка, Тетяну Пянкову; почесну ознаку конкурсу отримали Сергій Добош, Денис Донець, Володимир Святненко. Головну премію конкурсу в 2021 році здобула консультант у сфері ІТ Анастасія Переняк із Києва («Гостинець»), інші нагороди отримали Неля Остапів, Василь Горват, Надія Гармазій, Михайло Плосковітов, Юрій Сичук, Анна Хома, Ольга Ткач, Денис Донець, Ірена Яніцька, Олена Макарчук, Мар'яна Зеленюк, Василь Боднар, Михайло Ломоносов, Світлана Бреславська, Оксана Кришталева, Василь Карп'юк. 2022 рік подарував гран-прі перекладачці, психологині, інтеркультурному медіатору із Італії Наталії Лопушняк («Празник»). Нагородами відзначено й твори Галини Яценко, Олени Демір, Алли Лотоцької, Наталії Васильєвої, Галини Мельник. Спеціальну відзнаку журі «За вишуканий стиль та письменницьку майстерність» отримали Олег Зав'язкін та Ольга Халепа.

Географія учасників конкурсу дуже широка: тут автори із Вінниці, Донецька, Івано-Франківська, Києва, Кропивницького, Луцька, Львова, Миколаєва, Одеси, Сум, Ужгорода, Харкова, Херсона, Черкас, Дніпропетровщини, Житомирщини, Київщини, Луганщини, Хмельниччини, Чернігівщини та ін. місць України. Є представники із Іспанії, Італії, Німеччини, Туреччини. Людей різних професій, різного місця проживання, різних світоглядів об'єднала любов до слова й талант творити мистецькі речі із вогню творчого духу.

Усі письменники – і зрілі, і молоді – спираються на духовний український ґрунт. Глибоке вчитування в тексти, представлені в рецензованій антології, дозволяє зробити висновки про закоріненість авторів у стихію рідної мови (і в красі її діалектних варіантів, наприклад, у новелах Влади Власенко, Василя Кузана, Нелі Остапів), у кращі традиції національної малої прози, яка завжди майстерно відображала живий нерв людського існування, уміла розкрити психологію українців, драми їхнього буття. Це традиції новелістів В. Стефаника, Григорія Косинки, Григора Тютюнника, Є. Гуцала, самого патрона літературного конкурсу – Івана Чендея та інших представників закарпатської новелістичної школи (О. Маркуша, Ф. Потушняка, М. Томчання тощо). Якщо аналізувати жанрову своєрідність творів, уміщених у виданні, то це яскраві взірці саме новелістики, адже кожен текст оповідає про незвичайні події чи зовнішнього, чи внутрішнього життя персонажів, має виразний драматичний нерв, занурений в опис екзистенційних ситуацій, містить несподіваний фінал. Але класич-

ний жанр новели у представлених зразках модернізується новими мовностильовими знахідками, формою нарації, засобами моделювання героїв. Часто оповідь ведеться від першої особи і становить собою плин свідомості («Балтійський експрес» Роксолани Жаркової, «Заворожи мені, химороднику...» Аліни Улянич, «Аутистка» Олени Качуренко, «Вода» Ольги Деркачової, «Конвеєр» Дениса Донця, «За три дні до...» Оксани Кришталевої, «Дюшес» Нелі Остапів та ін.). Вирізняються й засоби психологізму, які зорієнтовані на відображення внутрішнього світу змальованих персонажів.

Слід наголосити на широкому тематичному спектрі творів, що увійшли до антології. Тут осмислюються питання загальнолюдського змісту (сенса буття, проблеми самотності, відчуження, страху, взаємин батьків і дітей, любові, родинного життя та ін.). Вражають новели, де художньо обсервуються різні психологічні стани жінки. Наприклад, у новелі «Конвеєр» Дениса Донця оповідається про трагедію героїні, яка через аборт в молодості не змогла завагітніти і живе весь час із важким почуттям провини. У новелі «Аутистка» Олени Качуренко розкривається історія жінки з аутичним спектром і її спроби віднайти сенс свого існування. «Пуп'янок» – твір про сурогатне материнство, відповідальне й екологічне ставлення до батьківства, про чесність у людських взаєминах і про душу, які приходять у цей світ насамперед для досвіду любові.

Є твори в антології, пронизані лейтмотивом історичної пам'яті. В оповіданні «Поводир води» Анатолія Марущака відтворюються події Голодомору в 30-х рр. ХХ ст. І в центрі художнього відображення – постать нащадка козаків-характерників Арсенія Боженка, що мав потужний дар взаємодії із природними стихіями, особливо з водою. Це людина великої сили духу, міцної волі й твердої віри в невмирущість української нації. Твір присвячено прагненню автора і є творчим моделюванням буття реальної людини, що зуміла залитися вірною собі у роки сталінських лихоліть та радянського режиму. Художньою реконструкцією внутрішнього світу учасника боїв під Крутами є новела «Заворожи мені, химороднику...» Аліни Улянич. Не оминають увагою автори антології й теми війни Росії з Україною, що почалася ще в 2014 році. Сповідальністю й психологічною напругою сповнені новели «Чуже життя» Тіни Гальянової, «Чорний ангел» Олени Миклашук, «Подруга» Андрія Кириченка, «Дівчина з високої гори» Ольги Халепа.

До видання увійшли й тексти із екологічною проблематикою. Так, у новелі «Повінь» ужгородської письменниці Олесі Маркович порушується питання вирубки карпатських лісів. Через образи звичайної сільської жінки Марії, її матері та синів показано силу природної стихії, яка може знищити все, коли до неї ставляться недбало. Страшна трагедія, коли повінь в одну мить забирала людські життя, знищує рідний дім, показана короткими, лаконічними мазками. Мегафоричний фінал твору – «Довкола розбурханій стихії в німій скорботі стояли гори, збезчещено поголені людськими руками» (с. 27) –

змушує читача замислитися над питаннями взаємодії людини і природи.

Отже, побіжний огляд малої прози, представленої в «Антології Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022» (2022), засвідчує ідейно-тематичне та художнє багатство сучасної української літератури. Вважаємо, що конкурс під духовним патронатом Івана Чендея об'єднав людей потужного таланту, особистостей,

які сповнені творчого горіння і які втілюють у своїх текстах Правду і Красу життя, як про це мріяв наш видатний земляк.

Оксана Кузьма,

кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри української літератури
Ужгородського національного університету;
oksana.kuzma@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-1590-1624>

ЕТИЧНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГІВ*

Листи відкривають світ людських взаємин у найделікатніших тонкощах, виражають співгру та співзвучність інтересів, атмосферу глибокої довіри й відвертості, непорозуміння двох особистостей, автора і адресата, тому монографія С. Кіраля «Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги» є надзвичайною і цікавою в літературознавчому дискурсі. Автор проникнув у архіви другої половини ХХ століття і встановив хронологію кореспонденції, найголовніших подій (у всіх проявах від бажань, прагнень до розчарувань і перемог), творчих здобутків великого письменника-шістдесятника І. Чендея. Водночас літературознавче дослідження є новаторським і зрілим, бо нікому з дослідників поезики листів, а в цій галузі успішно працюють О. Забужко, С. Богдан, М. Назарук, Е. Ветрова, Н. Журавльова, Г. Мазоха, В. Кузьменко, не вдалося так глибоко висвітлити внутрішню драматургію листування, як це здійснив історик та критик української літератури С. Кіраль.

Здається, що сьогодні – це досить популярне і модне заняття: читати листи великих, але це не-обхідна важлива і обґрунтована справа. По-перше, листи виводять дослідника за межі однієї теми; по-друге, розкривають історію дружби, виражають думки і розуміння, емоції та почуття двох, по-третє, свідчать і коментують реалії певного часу. І, нарешті, творять новий жанр «епістолярний есей» із виразним двоголоссям як об'єкт для досліджень міжособистісного спілкування.

* Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ – Ужгород: РІК-У, 2021. 432 с.



Виразний і обґрунтований вибір професором С. Кіралем листування ужгородського письменника І. Чендея зі столичними київськими критиками В. Костюченком, К. Волинським, І. Дзюбою, Л. Коваленком виробляє певну доктрину, яка стосується критики літератури, повсюдного і локального, часу твору і позачасовості тексту, етичних вимірів філософії діалогу в гуманітарних науках. Цінність її в тому, що сюжет «письменник і критик» літературознавець розглянув у часі, який і є тим «невблаганним і справедливим критиком та непідкупним суддею» [Кіраль 2021, с. 125], що відкидає дріб'язкове і підносить справжнє вартісне мистецтво слова.

С. Кіраль навів доказові факти, розкрив причини, мотивації суб'єктивності та об'єктивності критики й вказав, що ЧАС як критик-читач бере до уваги лише художній текст. Якщо авторська текстова свідомість домінує над часом твору і «зависає» між читачами різних періодів, століть чи епох, актуалізується, не губиться, розширює читацькі компетенції, втримує увагу, то очевидно є безглуздість і недоречність тієї критики, яка лише заважала творити. Результативною може бути лише послідовна вмотивована багатогранна критика.

Науковець підкреслює необхідність конструктивного спонукального діалогу між письменником і критиком, письменницької праці, виконаної само-бутньо та чесно, на повну силу можливостей, що знаходить позитивну оцінку критиками, а також відкидає заподіяну шкоду функціонерами, для яких важливіше було, що чують вони у прочитаному, від того, що хотів сказати автор. У такий спосіб замовчуване озвучилось, невідоме стало явним, те,

що було за ширмою, відкрилось – і сцена драми спілкування, близьких стосунків однодумців, людська і творча сцена І. Чендея постала у всіх виявах, повноті, складності. Вся істинна правда стала видною на відстані часу. Творчі зигзаги письменника не знеособились завдяки серйозному опрацюванню збережених архівів, а літературознавство, зазнавши істотних змін, поглибилось.

Історія творчості І. Чендея в його епістолярних есеях фіксує життєві цінності й позиції листувальників, творчі засади письменника, вболівання за стан літературного життя, доносить до сучасників і нащадків суть своєї доби, її шукання, ідеї. С. Кіраль проаналізував, як літературні критики, активно занурившись у ситуацію письменника, завдяки власним оцінкам і смислам, справляють вплив на обставини, плануючі цілі митця й виступають добрими стратегами у їх досягненні. Покажемо у цьому плані є розділ четвертий «... Знаю, яка велика ваша участь у моїй літературній долі...»: листування з Леонідом Коваленком (1971–1982 рр.). Автор постійно наголошує на спроможності критики опрацювати текст, позбавляючись власних упереджень, можливість відкривати й розуміти ще не пізнаний художній світ.

У смислово й психологічному сенсах пізнавально привабливим є другий розділ монографії «Метою мого життя є написати твір, який би на велику широчінь показав Закарпаття: листування з Костем Волинським (1964 – 1997 рр.)», де С. Кіраль говорить про можливість і необхідність спільних характерних рис листувальників. Йдеться про бачення перспективних явищ і тенденції їх розвитку, критичність і прагнення ідеалу в художніх пошуках, відданість обраній справі письменником І. Чендеєм та літературознавцем К. Волинським. Ці риси психологічної характеристики вимальовані літературознавцем на фоні родинного, громадсько-суспільного життя та в співвимірах із тогочасними подіями.

Слід зазначити, що заголовки всіх чотирьох розділів не зовсім звичні для сприймання: це дослівні та вмотивовані рядки листів і їх можна розглядати композиційною складовою наукового дискурсу, сутністю для опису визначальних взаємин кожного з адресатів, а також як своєрідні сигнали важливості, що звертають увагу на певні аспекти розділу. Ці смислово-світоглядні посили автора наптовхують на загальніші, ширші виміри діалогу листувальників.

Рецензована монографія віддзеркалює небайдужі погляди й самого дослідника епістолярію до етично-моральних ідеалів і традицій українців, його застороги й очікування сьогочасного існування людини в світі. С. Кіраль вловлює тонкі відтінки стилю мовця й адресата, що визначаються ступенем їх близькості, вправно добирає цитати, то зворушливі й хвилюючі, то пізнавальні й переконливі, обгрунтовано вимальовує хід подій, дозволяючи стежити за рухом думки. Мірилом майстерності, стилістики коментування листів для науковця має значення хронологія, епістолярна активність, смисл

слів і суджень, семантичних одиниць, які формують індивідуальний стиль, події та найперше сам письменник І. Чендей, який починався з маминих листів і наповнювався ними “тих почувань і дум, які дають можливість відчувати і думати” [1; 46]. І уже як мислитель С. Кіраль визнає, що листи допомагають зливатися з індивідуальною сутністю та самотністю об’єкта й предмета дослідження, щоб у процесі інтерпретації повертатись у збагаченому вигляді. На його погляд, листування у процесі його вивчення вимагає уважності, викликає особливі емоції та естетичні переживання.

С. Кіраль збагачує науковий стиль і термінологію, розширює академічні інтонації, висловлює цікаві міркування про книгодрукування, взаємини письменника і найближчого оточення та держави. Простежується елітарність письма, яка виражається у відкритості думок за шкалою внутрішніх переживань, у вільних розмислах, інтертекстуальності з незагубленими лапками. Притомність письма з “тямущими словами”, що хвилюють душі – ознака кожного цінного дискурсу.

Літературознавець уміє сприймати та інтерпретувати прозу так, якби вона була сучасною, він періодично уточнює думки І. Чендея, виокремлює вартісні висловлювання, як наприклад: «І попри все таки **“існує Істина. І вона святкує”**» [Кіраль 2021, с. 88], Україна вирізняється тим, що вона **«все одно проростає талантами, хоч би там що»** [Кіраль 2021, с. 254]. Науковець намагається бачити письменника і його оточення поряд з собою і з розумінням та знанням ставитися до інакшостей. Його літературознача теорія істини заснована на теорії справедливості П. Рікьора, згідно з якою кожен конститує “свою ідентичність у такій структурі відносин, де діалогічний вимір превалює над виміром монологічним, що з погляду рефлексивної філософії мав би вважатися пріоритетним” [Рікьор 2002, с. 15].

Таким чином, психологія творчості та часу ужгородського новеліста, повістяра, романіста І. Чендея, вибудована на достеменних фактах листів, протоколів, щоденникових записів, рецензій, автографів, концептуалізується дослідником як велика творчість Добра і Краси, як важлива частка літературного прозріння і зростання критиків, як комунікативний досвід, запропонований листувальниками. У книзі також вміщені рецензії на збірки повістей і оповідань, романів, рукописів І. Чендея, вітальні дописи і ювілейні статті письменників різних років, спогади кубинського поета, перекладача Фейхоо Самуеля про перебування на Закарпатті у супроводі І. Чендея. Некролог І. Чендея «Про смерть Федора Манайла» посідає окремішне місце і як жанр, і як мислительна категорія про розуміння дочасності живого на землі, про витвори художника, що додають життю вічності.

Науковий дискурс із глибокодумними розмислами С. Кірала читається не з меншим інтересом, як проза самого талановитого письменника зі своїм стилем і філософією І. Чендея. Як І. Чендей зумів у широких художніх полотнах «будувати, зв’язувати

докупи, переплітати» слова й думки, так С. Кіраль вибудував, виплекав із маловідомих фактів розлоге переконливе кваліфіковане сучасне наукове письмо з «чуттям міри і щодо обсягу, і щодо співвідношення його частин». Доладність і гармонійність думок і фраз, а не замислуватість і складність (що так важливо) спонукають до перечитування окремих фрагментів літературознавчого дослідження С. Кіраля.

Здобутки, наукові й художні знахідки й відкриття прозаїка І. Чендея та літературознавця С. Кіраля – колосальне досягнення і для всієї сьогочасної літературознавчої науки, і для тогочасної української прози, і для естетики, мистецтва й культури загалом. Інтерес до дослідження і обґрунтування епістолярних діалогів як унікальних сторінок життєтворчості, здобуття життєвого досвіду, поглибленого пізнання всіх граней особистості постійно

зростає. Досвід позитивних ефективних хороших стосунків листувальників корисний, зрозумілий та потрібний для сучасного соціуму.

Література

1. Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ-Ужгород: 2021. 431 с.

2. Рікьор П. Право і справедливість. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.

Майя Хмелюк,

кандидат філологічних наук, доцент (Луцьк)